

„Miejsca pamięci, znaki pamięci”

Przewodnik Szlakiem Frontu Wschodniego

I Wojny Światowej w Małopolsce

**Autorami przewodnika są uczniowie klasy I a i I d X Liceum Ogólnokształcącego
im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie**

1. Boroń Klaudia
2. Figiel Tomasz
3. Garbacz Wiktoria
4. Gąsior Grzegorz
5. Grabowska Maja
6. Kaznowski Mieszko
7. Krakowiak Natalia
8. Madyda Jakub
9. Ofman Dominika
10. Sroczyński Błażej
11. Suchocki Ignacy
12. Zaboklicki Tymon
13. Zych Julia

Opieka merytoryczna: Magdalena Bukowiec –Zajac, Paulina Klemczak, Joanna Kozub

**W 100 rocznicę odzyskania przez Polskę Niepodległości ...
Kraków, listopad 2018r.**

Wstęp

W setną rocznicę odzyskania przez Polskę Niepodległości oddajemy w Państwa ręce „Miejsca pamięci, znaki pamięci. Przewodnik Szlakiem Frontu Wschodniego I Wojny Światowej w Małopolsce”. Opracowanie powstało przede wszystkim po to, by przybliżyć pamięć o wydarzeniach, które w sposób kluczowy przyczyniły się do powrotu Polski na mapę świata. Autorzy skupili się na Małopolsce – obszarze szczególnie nam bliskim, który w latach 1914-1915 stał się areną najważniejszych zmagania na froncie wschodnim Wielkiej Wojny.

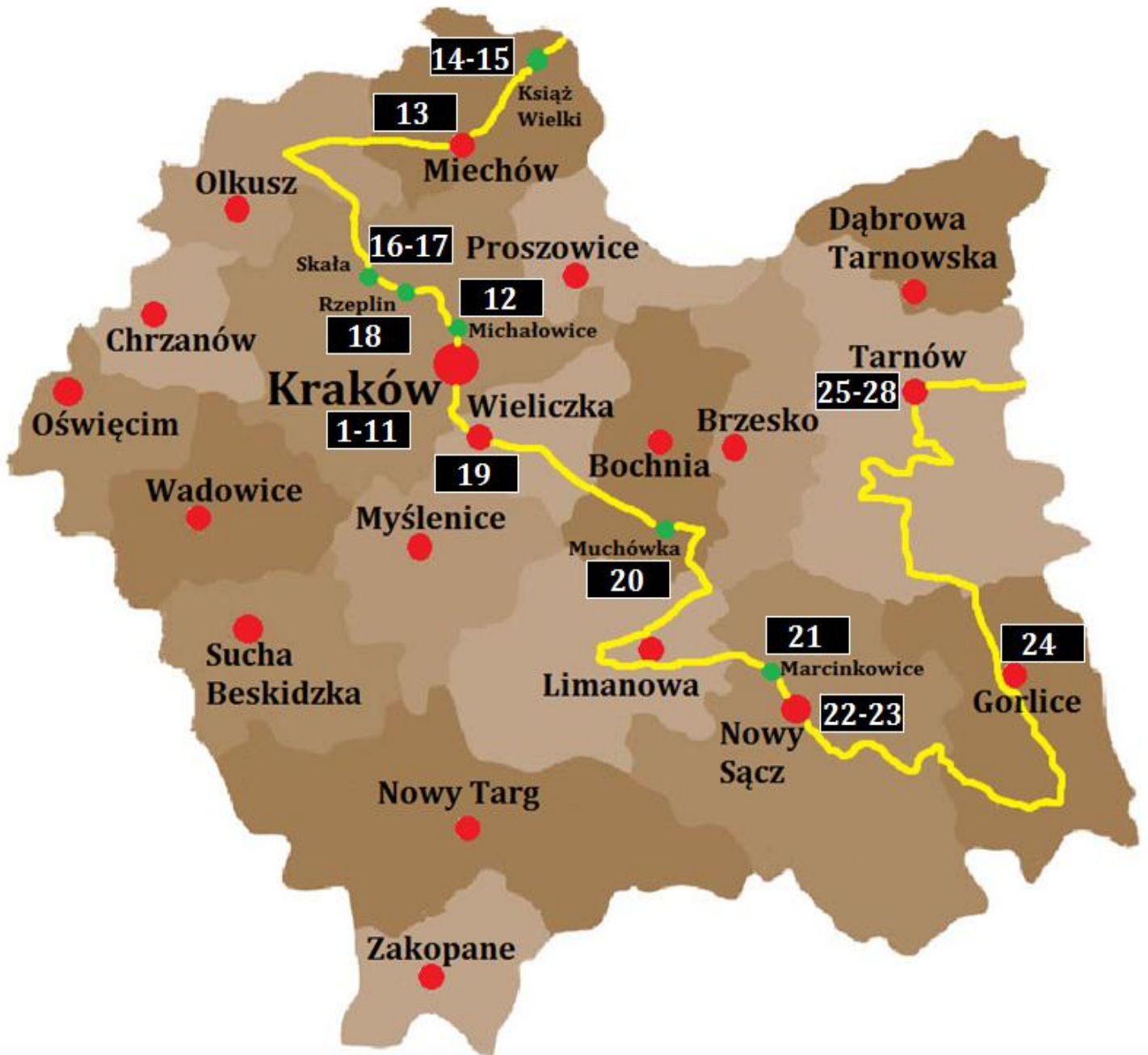
Wspólną wędrówkę proponujemy rozpocząć w Krakowie – mieście, które wniosło nieopisany wkład w odbudowę państwa polskiego. Pozostałości po Twierdzy Kraków, odgrywającej ważną rolę w bitwach stoczonych pod koniec 1914 roku, do dziś stanowią cenny, choć niestety mało znany, element lokalnego krajobrazu. Muzeum Lotnictwa Polskiego w swoich zbiorach posiada unikatowe eksponaty samolotów bojowych pochodzących z okresu I wojny światowej. Z krakowskich Oleandrów wreszcie wyruszyła I Kompania Kadrowa Józefa Piłsudskiego.

Trasa szlaku wiedzie przez miejscowości, w których rozegrały się walki 1914 i 1915 r., w tym przełomowa bitwa pod Gorlicami. Na mapie oznaczono również liczne cmentarze wojenne, pomniki i obeliski, muzea, obiekty wojskowe, np. szpitale, siedziby sztabów armii i koszary.

Szlak frontu wschodniego I wojny Światowej

w Małopolsce

skala 1:1150000

Legenda:

1. *Fort Rajsko (Kraków)*
Fort Kosocice (Kraków)
Obelisk na wzgórzu Kaim (Kraków)
Fort Prokocim (Kraków)
Fort św. Benedykt (Kraków)
Oleandry – miejsce wymarszu I Kompanii Kadrowej (Kraków)
Muzeum AK (Kraków)
Muzeum Lotnictwa Polskiego (Kraków)
Fort Batowice (Kraków)
Fort Węgrzce (Kraków)
Fort Tonie (Kraków)
Obelisk na granicy zaboru austriackiego i rosyjskiego (Michałowice)
Kwatera wojenna na cmentarzu parafialnym (Miechów)
Pałac w Mirowie (Książ Wielki)
Kwatera wojenna na cmentarzu parafialnym (Książ Wielki)
Kwatery wojenne na cmentarzu parafialnym (Skala)
Pomnik Ofiar I wojny światowej (Skala)
Dwa cmentarze wojenne (Rzeplin)
Kwatera wojenna nr 381 na cmentarzu komunalnym (Wieliczka)
Cmentarz wojenny nr 308 (Muchówka)
Dwór Morawskich (Marcinkowice)
Kwatera legionistów na cmentarzu komunalnym (Nowy Sącz)
Dąb wolności (Nowy Sącz)
Muzeum Regionalne (Gorlice)
Pomnik Nieznanego Żołnierza (Tarnów)
Dawny szpital wojskowy – Pałac Młodzieży (Tarnów)

Forty Twierdzy Kraków

W XIX w. władze austriackie ogłosiły Kraków twierdzą. Po rozbudowie Twierdza Kraków stała się największą fortecą całej monarchii austro-węgierskiej. Jesienią 1914 r. odegrała ważną rolę w zatrzymaniu rosyjskiej ofensywy „walca parowego”.

Szlak skupia aż 38 fortów oraz wiele mniejszych obiektów warownych i militarnych. Biegnie tzw. drogą rokadową, tj. drogą zapewniającą łączność pomiędzy poszczególnymi częściami fortecy. Oznakowano go barwami monarchii Habsburgów: kolorem żółtym i czarnym. Szlak składa się z dwóch odcinków: północnego (60 km) i południowego (41 km). Pierwszy z nich wiedzie północnym brzegiem Wisły od fortu Mogiła, poprzez forty leżące na północ od miasta, ku zachodowi w stronę Bielania, skąd wraca przez Las Wolski i wzgórze Sikornik na Salwator. Odcinek południowy natomiast łączy forty leżące na południe od Wisły: początkiem jest fort Lasówka, następnie forty południowej części zewnętrznego pierścienia fortecznego, skąd szlak zawraca na Krzemionki, by zakończyć się przy forcie św. Benedykta.

W przewodniku opisano kilka reprezentatywnych fortów, które zachowały się w dobrym stanie technicznym do dziś.

FORT 51 RAJSKO

Ryc.1 Fort 51 Rajsko autor: Garbacz Wiktoria

Fort znajduje się na wzgórzu Rajsko, najwyższym w okolicy (349 m n.p.m.), będącym dobrym punktem obserwacyjnym. W pobliżu fortu przebiega ul. Droga Rokadowa. Jest jednym z największych fortów Twierdzy Kraków, a nawet jednym z największych fortów swej klasy w dawnych Austro-Węgrzech. Ze względu na swoje położenie był kluczowym obiektem południowo-wschodniego narożnika twierdzy - jego zdobycie lub zniszczenie umożliwiło atak na grupę fortów Kosocice i Prokocim, dlatego artyleria rosyjska w grudniu 1914 r. najsilniej ostrzeliwała właśnie ten obiekt. Rosjanie nie dysponowali jednak ciężkimi działami, co uchroniło obiekt przed zniszczeniem. W forcie składowano pomnik Włodzimierza Lenina po zdjęciu go z postumentu w Alei Róż w Nowej Hucie.

FORT 50 ½ W KOSOCICACH

Ryc. 2 Fort 50 ½ w Kosocicach autor: Garbacz Wiktoria

Obiekt znajduje się koło ul. Jana Osterwy w Krakowie. Bronił linii kolejowej do Przemyśla oraz traktu lwowskiego. W grudniu 1914 r, wraz z sąsiednimi fortami: 50 “Prokocim” i 51 “Rajsko”, powstrzymał główny ciężar rosyjskiego natarcia na Kraków.

OBELISK NA WZGÓRZU KAIM

Ryc.3 Obelisk na wzgórzu Kaim autor: Garbacz Wiktoria

Obelisk znajduje się w Krakowie, w Dzielnicy XII Bieżanów - Prokocim w południowej części dawnej wsi Bieżanów. Obelisk upamiętnia odparcie ofensywy wojsk rosyjskich przez armię austro - węgierską podczas I wojny światowej, 6 grudnia 1915.

FORT 50 PROKOCIM

Ryc.4 Fort Prokocim autor: Garbacz Wiktoria

Fort znajduje się przy ulicach Konstanckiego i Medycznej. Jego funkcją była obrona traktu lwowskiego. Jest to typowy fort artyleryjski, brał udział w zakończonych zwycięstwem walkach z Rosjanami w grudniu 1914 r. .W okresie międzywojennym służył jako magazyn wojskowy, a później cywilny. W latach 70. XX wieku został przekazany ówczesnej Akademii Medycznej w Krakowie. Obecnie niezagospodarowany.

SZLAK TWIERDZY KRAKÓW- ODCINEK POŁUDNIOWY

FORT 31 „ŚW. BENEDYKT”

Ryc.5 Fort 31 „Św. Benedykt” autor: Ofman Dominika

Fort 31 jest jedynym zachowanym spośród trzech murowanych dzieł obronnych przyczółka podgórskiego Twierdzy Kraków. Znajduje się na wzgórzu Lasoty, na skraju Krzemionek, w południowej części Krakowa. Zadaniem fortu była obrona traktu lwowskiego. Nazwa Fortu pochodzi od pobliskiego kościółka św. Benedykta. Fort zaprojektował krakowski architekt Feliks Księżarski (autor m. in. Fortu 2 Kościuszek). Obiekt reprezentuje typ XIX - wiecznej baszty artyleryjskiej, spotykany w innych twierdzach. Jest to jeden z unikatów architektury fortecznej w skali europejskiej. Wieże takie budowano tylko na wzgórzach - miały być z jednej strony działobitnią, przeciwko zbliżającemu się z daleka wrogowi, z drugiej - bronić samego wzniesienia. Przy końcu budowy Fortu w 1861 roku, osłonięto go wałem o wysokości ok. 4 m ze stanowiskami artyleryjskimi i schronem amunicyjnym. Po zsunięciu do środka obiektu, jedyne w swoim rodzaju i jednego z niewielu w Polsce, zwodzonego mostu na rolkach, Fort stawał się niedostępny. Fort nie wziął udziału w działaniach wojennych, do wybuchu I wojny światowej Austriacy wykorzystywali go jako koszary.

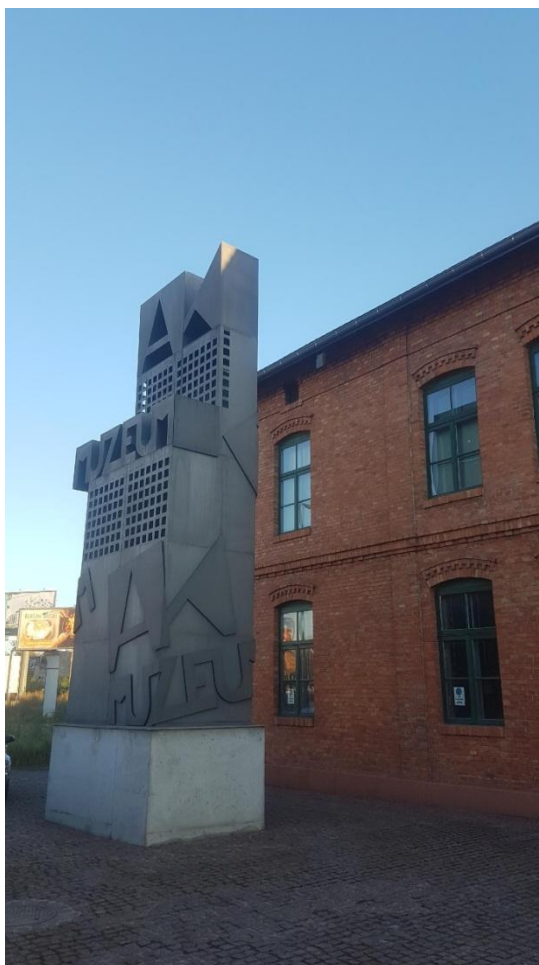
OLEANDRY – MIEJSCE WYMARSZU I KOMPANII KADROWEJ

Ryc.6 Oleandry- dom im. Józefa Piłsudskiego autor: Gąsior Grzegorz

Symbolicznym początkiem polskiej drogi do niepodległości podczas I wojny światowej był wymarsz z Krakowa I Kompanii Kadrowej Strzelca. O świcie 6 sierpnia 1914 r. z krakowskich Oleandrów na ziemię zaboru rosyjskiego wyruszyła na rozkaz Józefa Piłsudskiego I Kompania Kadrowa zwana "Kadrówką", którą wspierał patrol konny ułanów Władysława "Beliny" Prażmowskiego. Liczący 144 żołnierzy oddział składał się ze słuchaczy szkół oficerskich Strzelca i Polskich Drużyn Strzeleckich - organizacji mających wykształcić kadry przyszłego Wojska Polskiego. Na jej czele stał wyznaczony przez Piłsudskiego por. Tadeusz Kasprzycki. W przemówieniu wygłoszonym do I Kompanii w dniu jej sformowania Piłsudski mówił: "Odtąd nie ma ani Strzelców, ani Drużyniaków. Wszyscy, co tu jesteście zebrani, jesteście żołnierzami polskimi".

KOMPLEKS MAGAZYNOWO-GOSPODARCZY C.K. ARMII - MUZEUM ARMII KRAJOWEJ

Ryc.7 Muzeum Armii Krajowej im. Gen. Fieldorfa Nila autor: Gąsior Grzegorz

Kompleks magazynowo-gospodarczy c.k. armii zbudowany został w latach 1888–1915 na północ od głównego dworca kolejowego, przy ulicy Rakowickiej. W magazynach przechowywano zapasy zboża, kaszy, ryżu, jarzyn, ziemniaków, cukru, przypraw itp., a także paliwo i wyposażenie dla kilku tysięcy żołnierzy. Dziś w gmachu ma siedzibę Muzeum Armii Krajowej. Na mocy uchwały Rady Miasta Krakowa nadano mu imię pochodzącego z Krakowa Augusta Emila Fieldorfa „Nila” - dowódcy Kedywu AK oraz zastępcy Komendanta Głównego Armii Krajowej. Ideą Muzeum Armii Krajowej jest przedstawienie całościowego obrazu polskiego podziemia wraz z jego duchową genezą obejmującą Polskę sprzed 1945 r. oraz kształtem jego dziedzictwa patriotycznego we współczesnej Polsce.

MUZEUM LOTNICTWA POLSKIEGO

Ryc.8 Muzeum Lotnictwa Polskiego autor: Ofman Dominika

Muzeum znajduje się przy alei Jana Pawła II w Krakowie. Powstało na terenie dawnego lotniska Rakowice - Czyżyny. Pełni funkcję edukacyjną i historyczną. Zbiory krakowskiego muzeum należą do najciekawszych kolekcji tego typu na świecie, a maszyny z okresu I wojny światowej są prawdziwymi unikatami. Było to jedno z najstarszych lotnisk w Europie. Zostało założone w 1912 roku dla potrzeb lotnictwa Austro-Węgier. Należy przy tej okazji przypomnieć o stacjonowaniu na tym terenie na przełomie XIX i XX wieku forttecznego oddziału balonowego 2 Pułku Artylerii Fortecznej Twierdzy Kraków. W 1912 roku dowództwo austriackie utworzyło na tym terenie Flugpark 7 razem z całym zapleczem technicznym. W 1917 roku lotnisko na Rakowicach stało się jednym z punktów etapowych pierwszej w Europie regularnej pocztowej linii lotniczej łączącej Wiedeń z Kijowem i Odessą.

FORT 48 BATOWICE

Ryc. 9 Fort 48 Batowice autor: Ofman Dominika

Znajduje się na wzgórzu między dwoma dawnymi wsiami Batowice i Mistrzejowice. Był odpowiedzialny za pilnowanie gościńca warszawskiego. W czasie I wojny światowej prowadził pojedynki artyleryjski z Rosjanami w listopadzie 1914 r. Wojsko wykorzystywało go jako magazyn do 1974 r. Jest to fort główny, artyleryjski, jednowatowy. Posiada koszary szyćjowe, schron główny, wał artyleryjski ze schronami. Czołem zwrócony jest w kierunku północno-wschodnim ku dolinie Dłubni, którą ubezpieczał od zachodu. Był jednym z mniejszych fortów artyleryjskich, posiadał trzy baterie artyleryjskie. W listopadzie 1914 roku wspierał ogniem działania wojenne na północno-wschodnim przedpolu Twierdzy.

SZLAK TWIERDZY KRAKÓW- ODCINEK PÓŁNOCNY

FORT 47A WĘGRZCE

Ryc.10 Fort 47A Węgrzce autor: Ofman Dominika

Fort znajduje się w Węgrzcach, wsi pod Krakowem, w V sektorze obronnym. Przechowywano w nim uzbrojenie techniczne oraz sprzęt bojowy. Fort powstał w latach 1892-1896 na miejscu Fortu półstałego drewniano-ziemnego. Reprezentuje on typ fortu pancernego obrony dalekiej i bliskiej; koncepcję nowej klasy fortów opracował płk inż. Maurycy von Brunner (ojciec). Leży w V sektorze obronnym, zabezpieczającym północną stronę Twierdzy Kraków ze względu na bliskość granicy z zaborem rosyjskim (ok. 3 km), jak i Trakt Warszawski, jedną z głównych osi spodziewanego natarcia na Twierdzę.

FORT 44 TONIE

Ryc.11 Fort 44 Tonie autor: Zaboklicki Tymon

Fort 44 Tonie powstał w 1879 r. jako szaniec ziemny, w latach 1883 - 1885 został przebudowany na fort artyleryjski. Główną siłę ognia Fortu Tonie tworzyły dalekosiężne armaty kalibru 12cm oraz 15 cm do obrony dalekiej. W czasie kolejnej modernizacji Twierdzy Kraków Fort 44 Tonie został kompleksowo przebudowany w latach 1902 - 1908; otrzymał wzmocnienia strukturalne, nowe, kazamatowe budowle oraz zmieniono profil wału, w fosie zlikwidowano mur Carnota, a kaponiery zostały nieznacznie zmodernizowane. W 1914 r. fort nie wziął udziału w walkach z wojskami rosyjskimi. Kopułę tego budynku w latach 40. próbowano odstrzelić, dlatego zrujnowana jest jej betonowa podstawa, a sama kopuła spoczywa na wale. Największą atrakcją Fortu Tonie są wieże wysuwalno - obrotowe typu Senkpanzer M.2. Są one bezcennymi unikatami w skali Europy Środkowej – podobne wieże zachowały się np. w Verdun i Kopenhadze. Przez wiele lat użytkowany był przez wojsko, mieścił magazyny amunicji i materiałów wybuchowych.

OBELISK W MICHAŁOWICACH

Ryc. 12 Obelisk w Michałowicach autor: Sroczyński Błażej

Przez wieś Michałowice niegdyś przechodziła granica między zaborem austriackim i rosyjskim. Latem 1914 r. granicę tę przekroczyła I Kompania Kadrowa Legionów Polskich, by rozpocząć walkę o niepodległość Polski. W 1936 r. w Michałowicach ustawiono obelisk z napisem: "W tym miejscu, na rozkaz komendanta Józefa Piłsudskiego, Pierwsza Kompania Kadrowa Legionów Polskich 6 sierpnia 1914 roku, idąc w bój o honor i wolność ojczyzny, obaliła słupy graniczne byłych państw zaborczych". W ten sposób legioniści symbolicznie odrzucili ustanowiony przeszło 100 lat wcześniej podział Polski między mocarstwa rozbiorowe. Gest ten miał podkreślić, że celem ich walki jest nie tylko usunięcie władz zaborczych, ale scalenie ziem polskich i zdobycie niepodległości.

KWATERA WOJENNA W MIECHOWIE

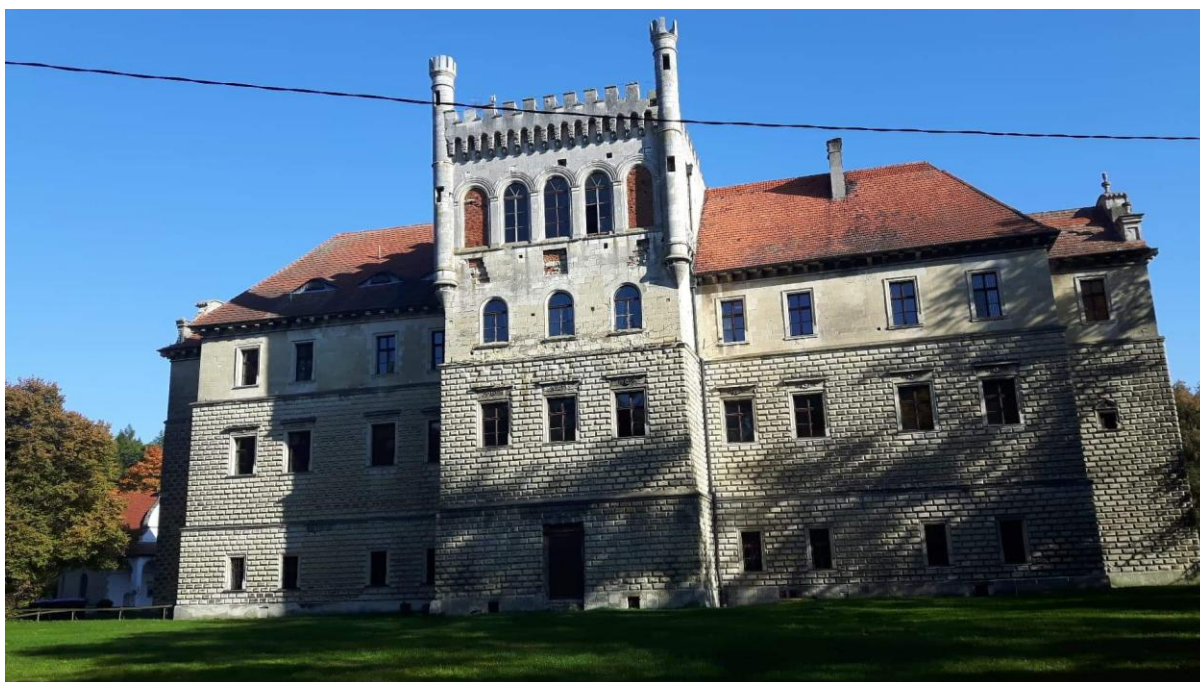

Ryc.13 Kwaterna wojenna w Miechowie autor: Figiel Tomasz

Oddziały wywiadowcze I Kompanii Kadrowej weszły do Miechowa już 7 sierpnia 1914 r. Tutaj 9 sierpnia do I Kompanii dołączył kolejny oddział, który trzy dni wcześniej wyruszył z Krzeszowic wraz z Józefem Piłsudskim. To w Miechowie z obu grup strzelców utworzono batalion, w kolejnych miesiącach oznaczony numerem III i dowodzony przez Edwarda Rydza-Śmigłego. Przy południowym ogrodzeniu cmentarza parafialnego, na końcu długiej alei, usytuowana jest kwaterna wojenna z okresu I wojny światowej, a właściwie jej pozostałości – większość mogił żołnierskich zajęto po II wojnie światowej pod cywilne pochówki. Do dziś zachowały się drewniany krzyż i tablica pamiątkowa. Spoczęło tu co najmniej 520 żołnierzy rosyjskich oraz 124 austro-węgierskich. Polegli oni podczas walk w 1914 i 1915 r., szczególnie podczas rosyjskiej ofensywy „walca parowego” w listopadzie 1914 r.

PAŁAC MIRÓW, KSIĄŻ WIELKI

Ryc.14 Pałac Mirów w Książu Wielkim autor: Figiel Tomasz

Był rezydencją pałacową rodziny Myszkowskich. Pałac został zaprojektowany i zbudowany w latach 1585-1595 przez Santiogo Gucciego (był włoskim rzeźbiarzem i architektem pracującym w Polsce oraz nadwornym artystą Stefana Batorego) na zlecenie biskupa krakowskiego Piotra Myszkowskiego. Na początku XVIII w. zamek przeszedł w posiadanie rodu Wielopolskich i został przebudowany w stylu barokowym. Pałac niegdyś otaczał rozległy park, w którym w XIX wieku mieściła się oranżeria z drzewami cytrusowymi, zwierzyńiec, liczne alejki z oryginalnym drzewostanem, a także romantyczna sadzawka.

W drugiej połowie XIX wieku pałac służył jedynie jako letnia rezydencja Wielopolskich. 7 sierpnia 1914 r. do Książa Wielkiego wkroczyła I Brygada Legionów, maszerująca z Krakowa do Kielc. W pałacu kwaterował Sztab Józefa Piłsudskiego. Podczas II Wojny Światowej stacjonowały w nim wojska niemieckie. Po 1945 roku książkie dobra zostały upaństwowione. Obecnie w pałacu mieści się Zespół Szkół im. Wincentego Witosa w Książu Wielkim (liceum ogólnokształcące, technikum rolnicze i technikum architektury krajobrazu)

KWATERA WOJENNA W KSIĄŻU WIELKIM

Ryc.15 Kwatera wojenna na cmentarzu parafialnym w Książu Wielkim autor: Figiel Tomasz

Kwatera pochodzi z okresu I Wojny Światowej. Pochowano w tym miejscu szesnaście osób: 9 żołnierzy armii austro-węgierskiej, 2 żołnierzy armii rosyjskiej, 5 osób o nieustalonej przynależności narodowej. Obok znajdują się pochówki z II Wojny Światowej. Całość można oglądać obecnie we współczesnej aranżacji.

KWATERA WOJENNA NA CMENTARZU PARAFIALNYM W SKALE

Ryc.16 Kwaterna wojenna na cmentarzu parafialnym w Skale autor: Boroń Klaudia

Na parafialnym cmentarzu w Skale, przy ulicy Rzeźniczej, po lewej stronie głównej alei, dostrzec można nagrobek w formie wojskowego krzyża. Upamiętnia on jedną z kwater z okresu I Wojny Światowej, znajdujący się w obrębie skalskiej nekropolii. Łącznie spoczęło ponad trzysta osób: 63 żołnierzy armii austro-węgierskiej oraz 240 żołnierzy armii rosyjskiej. Niestety z tej ogromnej liczby poległych znane są tylko dwa nazwiska. Inskrypcja na pomniku omawianej kwatery brzmi: „Tu spoczywają w Bogu nieznani żołnierze I wojny światowej polegli w okolicach Skały w listopadzie 1914 roku”.

POMNIK OFIAR I WOJNY ŚWIATOWEJ W SKALE

Ryc.17 Pomnik ofiar I wojny światowej w Skale autor: Boroń Klaudia

Na cmentarzu w Skale przy głównej alejce po prawej stronie stanął pomnik Ofiar I Wojny Światowej. Upamiętnia on mieszkańców Skąły poległych w walce o niepodległość oraz zamordowanych podczas okrutnej Wielkiej Wojny. Z miejscowości tej pochodziło co najmniej czterech legionistów, którzy zginęli podczas walk toczonych jesienią i zimą 1914r. na froncie wschodnim wojny m. in. pod Krzywopłotami. Na drewnianej tablicy widnieje napis: „Żołnierzom I wojny światowej, poległym w walkach w okolicach Skąły w listopadzie 1914 roku, a wśród nich wielu naszych rodaków, którzy obcą mocą przymuszeni z dwóch wrogich sobie szacńców patrzyli śmierci w twarz”.

CMENTARZE WOJENNE W RZEPLINIE

Ryc.18 Dwa cmentarze wojenne w Rzeplinie autor: Krakowiak Natalia

Rzeplin to wieś położona w powiecie krakowskim, znajdują się dwa cmentarze z czasów I Wojny Światowej. Łącznie na obu rzeplińskich cmentarzach spoczywa ponad 1000 osób, znana jest tożsamość zaledwie dwóch z nich. Pochowano tam żołnierzy armii austro-węgierskiej i rosyjskiej poległych w walkach toczonych w listopadzie i grudniu 1914 roku. Okolice Rzeplina były jedną z kluczowych pozycji obrony austro-węgierskiej.

KWATERA WOJENNA NA CMENTARZU W WIELICZCE

Ryc. 19 Kwatera wojenna nr 381 na cmentarzu komunalnym w Wieliczce

autor: Skrzela Zbigniew (dziadek Mieszka Kaznowskiego) , Grabowska Maja

Na dużym cmentarzu komunalnym znajduje się kwatera wojenna stanowiąca jeden z cmentarzy wojennych Galicji Zachodniej. Zdobą ją okazały pomniki w formie antycznego ołtarza poświęcony „Pro Patria Mortuis”, tj. poległym za ojczyznę podczas I wojny światowej. Monument ten stanowi część muru otaczającego prostokątne założenie cmentarne. Wokół kwatery umieszczono charakterystyczne metalowe krzyże. Całość zaprojektował Hans Mayr, którego dziełem są też projekty cmentarzy w okolicach Gorlic. Pochowano tu 71 żołnierzy austro-węgierskich z wielu różnych jednostek, 7 niemieckich oraz 8 rosyjskich. Wieliczkę w początkach grudnia 1914 r. przejściowo zajęły wojska rosyjskie, które stąd podjęły atak na Twierdzę Kraków. Podczas walk miasto ostrzeliwała artyleria forteczna,

jednak aby nie zniszczyć znajdującej się tu kopalni węgla, nie strzelano z najcięższych dział. Już po kilku dniach po bitwie pod Limanową Rosjanie musieli opuścić Wieliczkę.

CMENTARZ WOJENNY W MUCHÓWCE

Ryc. 20 Kwatera nr 308 na cmentarzu wojennym w Muchówce autor: Grabowska Maja

Cmentarz Wojenny nr.308 znajduje się w Muchówce. Zostało tam pochowanych 993 żołnierzy armii rosyjskiej, niemieckiej i austro– węgierskiej, którzy zginęli na okolicznych polach, w listopadzie oraz grudniu 1914 roku w walkach podczas operacji limanowsko – łapanowskiej, podczas której zwyciężyły wojska austro-węgierskie. Walki były bardzo krwawe, ponieważ Niemcy, ściągnięci z frontu zachodniego, nie radzili sobie z obroną umocnień polowych, natomiast Rosjanie stale atakowali.

DWÓR MORAWSKICH W MARCINKOWICACH

W dworku Alfreda Faucka (w okresie międzywojnia należącym do rodziny Morawskich) w nocy z 5 na 6 grudnia 1914 r. kwaterował Józef Piłsudski. To nie była jednak jedyna okazja tego polityka do zakwaterowania się w Marcinkowicach, przybył tam również w 1921 roku. Obecnie w dworze działa Zespół Szkół im. Władysława Orkana oraz muzeum, którego ekspozycja jest poświęcona głównie dziejom miejscowości i bitwie z 5 i 6 grudnia 1914 r.

Ryc. 21 Dwór Morawskich w Marcinkowicach autor: Grabowska Maja

KWATERA LEGIONISTÓW NA CMENTARZU W NOWYM SĄCZU

Ryc. 22 Kwaterna legionistów w Nowym Sączu

<http://www.sekowa.info/index.php?go=17&id1=6&ido=437>

Wyróżnia ją postać żołnierza w mundurze Legionów, z maciejówką na głowie i napis: „Dla Ciebie Polsko – i dla twej chwały 1914–1918”. Znajdują się tu groby 19 legionistów poległych zarówno podczas wojny, jak i pochodzących z Nowego Sącza, a zmarłych w późniejszych latach. Ufundował ją Związek Legionistów w 1927 r. Oddziały legionowe były wśród wojsk, odbijających Nowy Sącz z rąk Rosjan w grudniu 1914 r.

Ryc.23 Cmentarz wojenny w Nowym Sączu, kwatera nr 350

źródło: <http://www.sekowa.info/index.php?go=17&id1=6&ido=437>

W Nowym Sączu znajduje się również cmentarz wojenny z okresu I wojny światowej. Najbardziej charakterystyczny, widoczny z daleka element tego cmentarza to półkolistą kolumnadą otaczająca wysoki centralny obelisk z rzeźbą rycerza wspartego na potężnym mieczu. Pochowano tu 930 żołnierzy austro-węgierskich, 119 niemieckich i 252 rosyjskich w 4 grobach zbiorowych i 1118 pojedynczych. W czasie wojny w Nowym Sączu znajdowały się lazarety, stąd też tak duża liczba pochowanych z rozmaitych formacji wojskowych. Cmentarz jest w bardzo dobrym stanie.

DĄB WOLNOŚCI W NOWYM SĄCZU

Ryc.24 Dąb wolności w Nowym Sączu źródło: www.mapofpoland.pl/

W centralnej części nowosądeckich Plant Miejskich rośnie potężny dąb. Drzewo to upamiętnia odzyskanie niepodległości przez Polskę a posadzone zostało spontanicznie 11 listopada 1918 r. – w dzień odzyskania niepodległości – przez sądeckich patriotów. Na przełomie października i listopada doprowadzili oni do rozbrojenia stacjonujących w Nowym Sączu oddziałów ustro-węgierskich, a także do przejęcia władzy cywilnej. Spiskowcy byli w większości członkami Polskiej Organizacji Wojskowej; znajdowali się wśród nich także Polacy będący oficerami armii austro-węgierskiej. Z czasem część Plant z Dębem Wolności stała się miejscem organizacji patriotycznych spotkań. Drzewo przetrwało lata okupacji

hitlerowskiej i czasu komunistyczne, a w 1988 r. w odległości kilkunastu kroków od niego położono pamiątkowy głaz z napisem „Dąb Wolności – 1918”.

16 czerwca 2005 r., w 6. rocznicę wizyty papieża na Ziemi Sądeckiej obok dębu postawiono Skalę Piotrową z napisem: "I jesteśmy w Sączu z powrotem..." , który nawiązuje do słynnej "powtórki z geografii" czyli wspomnień Jana Pawła II z wycieczek górskich i kajakowych po Ziemi Sądeckiej (stąd głaz wydobyty z Dunajca, który "widział" płynącego Karola Wojtyłę).

MUZEUM REGIONALNE PTTK IM. I. ŁUKASIEWICZA W GORLICACH

Ryc.25 Muzeum Regionalne PTTK im. I. Łukasiewicza w Gorlicach

źródło: https://pl.wikipedia.org/wiki/Muzeum_Regionalne_PTTK_w_Gorlicach

Budynek muzeum można łatwo rozpoznać po dużym graffiti na elewacji, przedstawiającym żołnierzy z czasów I wojny światowej. Bitwa Gorlicka, stoczona w

dniach 2-5 maja 1915 r., to bez wątpienia jedna z najważniejszych bitew I wojny światowej. Niemieckie i Austro-Węgierskie wojsko przełamało wówczas front rosyjski, doprowadzając tym samym do wycofania się armii cesarskiej i oddania przeciwnikom Sanoku i Jasła. W zbiorach znajdują się eksponaty związane z bitwą, m. in. liczne elementy umundurowania, wyposażenie wojskowego i uzbrojenia oraz ciekawe wyroby pamiątkarskie, np. monstancja z nabojów do karabinów Mauser oraz łusek artyleryjskich

POMNIK NIEZNANEGO ŻOŁNIERZA W TARNOWIE

Ryc. 26 Pomnik nieznanego żołnierza w Tarnowie

<http://www.tarnobrzeg.info.pl/news/5294,tarnobrzeg-kronki-3-pomnik-nieznanego-zolnierza.html>

Ryc. 27 Pomnik nieznanego żołnierza w Tarnowie

źródło: <http://www.mmtarnow.com/2013/06/pomnik-grob-nieznanego-zonierza.html>

Ryc.28 Tablica pamiątkowa na pomniku nieznanego żołnierza w Tarnowie

Źródło: <http://www.mmtarnow.com/2013/06/pomnik-grob-nieznanego-zonierza.html>

Po pierwszej wojnie światowej zaczęła upowszechniać się idea wznoszenia pomników, które upamiętniają ludzi poległych za ojczyznę w trakcie wojny. W nocy z 20 na 21 czerwca 1925 r., anonimowy ofiarodawca złożył pod tarnowskim pomnikiem Adama Mickiewicza płytę wykonaną z piaskowca przedstawiającą orła w koronie, z napisem: „NIEZNANEMU ŻOŁNIERZOWI POLSKIEMU ZA OJCZYZNĘ 1914-1920”. Wydarzenie to w pełni przyczyniło się do budowy Pomnika Nieznanego Żołnierza w Tarnowie. W trakcie II wojny światowej władze okupacyjne usunęły tablicę. Po wojnie zamontowano ją z powrotem, lecz w latach 40 władze nałożyły nową płytę, gdzie nie było już słowa „POLSKIEMU” ani daty. W 1992 roku pomnik został jednak poddany konserwacji i nadano mu jego dawny charakter z pierwotnym napisem.

DAWNY SZPITAL WOJSKOWY W TARNOWIE

Ryc. 29 Budynek szpitala wojskowego w Tarnobrzegu autor: Suchocki Ignacy

Budynek ten znajduje się na terenie dużego ogrodu obok skrzyżowania ulic Piłsudskiego i Słowackiego. Został wybudowany w stylu neoromańskim w 1855 r. specjalnie na użytek służby zdrowia. Posiadał obszerne sale dla pacjentów oraz wysoko sklepione korytarze, typowe dla tamtych czasów elementy architektury. Podczas I wojny światowej w Tarnobrzegu funkcjonowało wiele szpitali ze względu na bliskie położenie frontu, najważniejszym z nich był właśnie ten. W dwudziestoleciu międzywojennym

został przekształcony w Garnizonową Izbę Chorych, a po wybuchu II wojny światowej zorganizowano tu Szpital Wojenny. Po remoncie budynek przejęli prywatni lokatorzy. W roku 1951 powstał tam Dom Harcerza, który później zmieniono w Dom Kultury dla Dzieci i Młodzieży.

DAWNA SIEDZIBA GARNIZONU AUSTRO-WĘGIERSKIEGO W TARNOWIE

Ryc. 30 Dawna siedziba garnizonu Austro-Węgierskiego w Tarnowie

autor: Suchocki Ignacy

Od roku 1833 mieścił się tam główny szpital miasta i dopiero po 1850 roku budynek został przekształcony na koszary wojskowe, największe w Tarnowie. Armia austro-węgierska miała do dyspozycji rozległe tereny, które służyły m. in. za ujeżdżalnie. Znajdowały się tam również stajnie dla koni. Tutaj rezydowało również dowództwo garnizonu. Kiedyś budynek był niższy, dopiero w dwudziestoleciu międzywojennym zostało wybudowane dodatkowe piętro oraz zmieniono styl fasady na klasycystyczny. Kiedy Tarnów został zajęty przez wojska rosyjskie, koszary przejęły oddziały okupacyjne. Większość kosztów związanych z utrzymaniem rosyjskiego garnizonu musiało pokrywać miasto co skutkowało dużymi problemami finansowymi miasta.

PAŁAC SANGUSZKÓW W TARNOWIE

Ryc. 31 Pałac Sanguszków – dawna siedziba sztabu wojsk rosyjskich

autor: Krakowiak Natalia

Posiadłość przebudowano w stylu klasycystycznym w XIX wieku, służyła jako letnia rezydencja magnackiego rodu Sanguszków. Jesienią roku 1914 mieściła się w nim kwatery generała Chełmickiego, dowódcy dywizji kawalerii kozackiej z X Korpusu 3 Armii gen. Radko Dmitriewa, a po nim następnych komendantów garnizonu rosyjskiego. Garnizon opuścił miasto bez walki, zagrożony odcięciem od reszty armii rosyjskiej, przez przełamanie frontu podczas bitwy gorlickiej.

Bibliografia:

<http://www.sekowa.info/index.php?go=17&id1=6&ido=437>

https://pl.wikipedia.org/wiki/Muzeum_Regionalne_PTTK_w_Gorlicach

<http://www.tarnowskieinfo.pl/news/5294,tarnowskie-kronki-3-pomnik-nieznanego-zolnierza.html>

<http://www.mmtarnow.com/2013/06/pomnik-grob-nieznanego-zonierza.html>

<http://www.mmtarnow.com/2013/06/pomnik-grob-nieznanego-zonierza.html>